

ВИСНОВКИ

Повномасштабний наступ російських військ проти суверенної держави Україна 24 лютого 2022 р. шокував українське суспільство, заколихуване упродовж восьми років війни Мінськими домовленостями, зустрічами на високому рівні українських високопосадовців із європейськими політиками, «загляданням в очі Путіну» тощо. Незасвоєні уроки минулого випробувальним тягарем лягли на плечі Збройних сил України, всіх українців на всіх теренах держави. «Стратегічний партнер» по бізнесу й культурним практикам перетворився на ворога нації і держави.

Достоту правдивим і обізнаним був український письменник Улас Самчук, який 22 січня 1945 р. записав у щоденнику: *«Большевики мають чарівну властивість, вони страшніші ніж бомби, чума, холера, вогонь і смерть, взяті разом. Від них мертві встануть і побіжать. Шкода, що цього не знають у Вашингтоні, але прийде час, і там пізнають»*⁴²⁷. Світ запізнав і здригнувся від нахабства й брутальності нащадків російських більшовиків, їхньої прямої агресії проти України під прикриттям понятійного словоблуддя *«військова спецоперація»*. Вісім років гібридної війни Російської Федерації з Україною, що вилилася у протистояння на східних теренах, виявилися лише прелюдією до своєрідної операції під назвою *«можемо повторити»*, а витягнення зі столітньої шафи старих методичок із заголовними смисловими кодами про український народ і державу, яких буцімто *«не було, нет и быть не может»*, стали своєрідним гаслом в інтервенційній політиці й практиці виправдання агресії й боротьби з так званим українським «нацизмом». Якщо діди боролися з *«українським буржуазним націоналізмом»*, то онукам і правнукам, які самі стали найпотужнішими буржуа в широкому розумінні цього слова, стало не з руки користуватися старою термінологією, тому її спростили для кращого розуміння власним електоратом. Російський більшовизм віддавна використову-

⁴²⁷ Улас Самчук, «Я бачив, як умирав Берлін», *П'ять по дванадцятій. Записки на бігу*. (Буенос-Айрес: Вид-во Миколи Денисюка, 1954), <https://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Lit/S/Samchuk/5Po12-ij/JaBachivJakUmiravBerlin.html>

вав смислові покручі для боротьби з українським національним рухом та українською державою. Термін «братські народи» був запущений ним у грудні 1917 р., тоді ж увійшли у практику й такі смислові поняття антиномії (парадокси): «захоплення території України російськими військами — братня допомога»; «боротьба за захист своєї території і народу — контрреволюція»; «вища міра соціального захисту — смертна кара» і багато інших.

Головною метою війни проти України президент Росії В. Путін назвав «денацифікацію» України, а депутати Державної Думи Росії «розшифрували» її суть. Зокрема, 22 травня 2022 р. депутат Олег Матвейчев наголосив: «поняття “Украина” и “украинец” не должны существовать в будущем». Ще далі пішов депутат Алексей Журавльов: «Два миллиона украинцев должны быть денацифицированы, то есть уничтожены». Окрім того, ним же були запущені смислові покручі, які мали викликати аналогію мислення у росіян: «ВСУ — это вермахт», а «Азов — это современный СС»⁴²⁸. Цей спосіб перекручування й перекидання відповідальності за злочини є одним із інструментів ведення війни росіянами й має столітню практику дієвості.

Водночас саме державні діячі Російської Федерації, продовжуючи експансіоністську політику своїх попередників, розпалили низку міжнаціональних конфліктів та воєн на пострадянському просторі. Їхні намагання прибрати до рук українські природні ресурси⁴²⁹,

⁴²⁸ https://web.archive.org/web/20220509161847/https://censor.net/ua/videonews/3339879/dva_myllyona_ukrayntsev_doljn_bt_denatsyfytyrovan_to_est_unychtojen_deputat_derjdumy_rf_juravlov_video.

⁴²⁹ До речі, Едуард Тополь 5.10.2022 р. навів дані зі статті російського генерал-майора Владіміра Овчинського «Литий и смерть» про істинні причини ведення війни проти України: «Согласно оценке SecDev (август 2022 года), базирующегося в Оттаве исследовательского и аналитического центра, Украина занимает 4-е место в мире по общей оценочной стоимости природных ресурсов с годовой добычей примерно 15 миллиардов долларов и потенциальной оценочной стоимостью до 7,5 триллионов долларов. При этом Украина является одной из самых богатых европейских стран, когда речь идёт о запасах редкоземельных металлов и лития, стоимость этих месторождений оценивается в диапазоне от 3 до 11,5 трлн долларов. Если нефть из-за её значимости традиционно называют «чёрным золотом», то литий по оценкам мировых экспертов становится «белым золотом» этого столетия... в ядерной энергетике и атомной технике при его помощи получают радиоактивный изотоп водорода — тритий, львиная доля лития уходит на производство литий-ионных аккумуляторов... в Украине запасы литиевых руд категории С1 только в месторождении Шевченковское в Донецкой области составляют 5,67 млн тонн, а категории С2 — более 8 млн тонн... Прогнозные объёмы запасов лития в России — 1 млн тонн...» Див.: Едуард Тополь, Литий и смерть, <https://charter97.org/ru/news/2022/10/5/518568/#.Y0LY6SbgLmk.facebook>.

економіку України, культурний простір шляхом використання українських колаборантів та аполітичних невігласів упродовж останніх двадцяти років увесь час зазнавали поразки. Доктринальна розробка експансіоністської ідеї захисту «*русского мира*» в Україні наштовхнулася на потужний спротив громадянського суспільства. Усвідомлення значною частиною українського суспільства російської загрози не лише як геополітичного фактору, а й суто матеріального та ціннісно-сміслового змусило дати адекватну відповідь. Захист своєї держави став одним із ціннісних імперативів сучасного українця.

Ще 18 травня 2010 р. в «Українській правді» було опубліковано статтю Остапа Кривдика «Рашизм». У своїх роздумах автор акцентував увагу на смислах, які сучасний російський політикум закидав у суспільний простір. «*Центральна категорія рашизму — “соотечественнікі”, аналог нацистських “фольксдойчів” із російськомовністю як основною ознакою. Вторинна їхня ознака — приналежність до спільного “отечества” як підстава для подальшого спільного громадянства, та для включення всіх “своїх” в одну державу*»⁴³⁰.

«Просвещать» народи, які не володіли російською мовою, розпочали саме російські більшовики. 13–30 серпня 1919 р. в Москві була проведена спеціальна нарада «по вопросу об организации просвещения нерусского народа». Згодом затверджено спеціальну «*Инструкцию к положению об организации дела просвещения народов нерусского языка, принятую коллегией НКП (Народного Комиссариата Просвещения) 19 февраля 1920 г.*». Відтоді російська мова ставала мовою радянсько-російської бюрократії, науки, культурних практик, а мови упокорених націй — «вторинними», непрестижними й упослідженими. Тобто советська Росія взяла на озброєння ті ж самі імперські складові упокорення народів, що й Російська імперія, а постсоветська — спробувала повернути колесо часу на початок 1920-х рр. і знову підбити під свій контроль простір від Карпат до Владивостока.

Формування ідеологічних засад «*русского мира*» мало на меті не лише суто гуманітарну складову — просування російської мови, культури, але й більш прагматичні завдання: проштовхування власних бізнес-інтересів і геополітичного домінування на широких світових просторах, відтак захист російськомовних, зарахування їх до «соотечественніков» з метою втручання у внутрішні справи сусід-

⁴³⁰ О. Кривдик, «Рашизм», *Українська правда*, 18 травня, 2010, <https://www.pravda.com.ua/columns/2010/05/18/5050708/>

ніх держав. Відповідно в українській політологічній думці з'явилися визначення того явища, яке в Росії набувало широкого розмаху, особливо після фактичної анексії частин Донецької й Луганської областей та окупації Криму у 2014 р., й окреслилося як *ідеологія рашизму*. Російсько-радянська пропагандивна війна проти України перейшла у стадію гібридної, а з 24 лютого 2022 р. — у повномасштабне військове вторгнення, тобто від ідеологічного протиборства до військового.

Нині ідеологія рашизму вже знайшла своє енциклопедичне визначення у Вікіпедії. У визначенні терміна йдеться про ідеологію і політичну практику сучасного російського керівництва, які є повторенням німецького нацизму міжвоєнного періоду та часів Другої світової війни. Також це означення свідчить про те, що рашизм — це російський відповідник, варіант німецького фашизму. Власне рашизм є такою ж тоталітарною ідеологією, як німецький націонал-соціалізм Адольфа Гітлера, італійський фашизм Беніто Муссоліні, китайський маоїзм Мао Цзедуна, кампучійський марксизм Пола Пота та Йенга Сари і т. п.

Проте, чи варто говорити про рашизм як явище нового порядку, яке визріло лише на початку XXI ст. за часів диктатури В. Путіна в Росії? На нашу думку, рашизм є логічним продовженням ідеології та практики Московського царства від початку XIV ст., реперними точками якої були: знищення Новгороду (1478 р.) як міста з особливою системою самоуправління (віче) й запровадження титулу для московських царів «государь всея Руси»; ідеологема «Москва — Третій Рим» Івана III, яку сформулював московський митрополит Кипріан; імперська практика московських царів Івана Грозного, Алексея Михайловича, Петра I та Єкаторіни II. Вже з часів «собіранія земель» почала вимальовуватися і обґрунтовуватися ідея виключності й особливої місії московської нації, яка у XVIII ст. прибрала собі нову імперську форму — російської нації. Практика Московської держави з часів Івана III була спрямована на загарбання земель на захід від Москви, згодом завоювання України, Білорусі, країн Балтії, Фінляндії, Польщі. Маховик завоювань йшов у парі з політикою гвалтовної русифікації теренів, підбитих під владу московсько-петербурзького імператора⁴³¹.

⁴³¹ Див.: І. Гирич, “З крові і руїни постає новітня Україна”, *Над Бугом і Нарвою*, ч. 3 (2022): 25–27; І. Гирич, “Десакралізація російської культури, або Чи стане Росія лімітрофом України. Деякі спостереження історика”, *Над Бугом і Нарвою*, Ч. 7 (2022), <https://nadbuhom.pl/desakralizacziya-rosijskoyi-kultury-abo-chy-stane-rosiya-limitrofom-ukrayiny-deyaki-sposterezhennya-istoryka/>

У XIX ст. московський міністр народної освіти Сергій Уваров озвучив нову формулу російської нації: «*Самодержавство, православ'я, народність*». Вона стала оновленою формою російського месіанства і виключності, виправдання національного вбивства інших народів, підвладних Російській імперії. Для українців ця формула була доповнена ідеєю подвійного національного придушення в парадигмі «*триєдиного руского народу*». У цій формулі стверджувалася неможливість існування української нації як такої.

Формула слов'янофілів і російських шовіністів від Івана й Костянтина Аксакових до В. Пурішкевича через російсько-більшовицьке «*братні народи*» відродилася з новою силою в путінській «*єдиної руской ідентичності*». Водночас повторюються й такі ж самі, але в неоімперському представленні, твердження російського президента В. Путіна про те, що української нації ніколи не існувало, а отже, всі ті, хто вважає інакше, є нацистами й мають бути денацифіковані (знищені).

Український національно-визвольний рух від початку XIX ст. поставив за мету не лише здобуття національної волі для українського народу, але й модернізацію нації, подолання бідності як однієї з вад потрапляння у залежність, самоорганізацію суспільства й демократизм суспільних відносин на протигагу російському деспотизму й шовінізму. До утвердження України й українського в обох імперіях — Російській та Австро-Угорській — своїм розумом, напруженою працею, волелюбством і почуттям обов'язку перед сучасним і майбутнім доклалася когорта визначних українських діячів, зокрема: Тарас Шевченко, Іван Франко, Сергій Подолинський, Михайло Драгоманов, Олександр Кониський, Володимир Старосольський, Степан і Роман Смаль-Стоцькі, Євген Чикаленко, Петро Стебницький, Олександр Лотоцький, Михайло Грушевський, Павло Чижевський, Симон Петлюра, Олександр Шульгин та багато інших діячів. Саме їхніми зусиллями внаслідок Української революції (1917–1923 рр.) постала Українська Народна Республіка, Західно-Українська Народна Республіка та проголошено Злуку УНР і ЗУНР 22 січня 1919 р. Відтоді поняття «всеукраїнство» як об'єднання українців й їхня боротьба за відновлення власної держави стало загрозливим фактором для існування СРСР та домінування «росієцентризму» в економіці, політиці й культурі⁴³².

⁴³² Детальніше див.: В. Піскун, ред., *Регіональна і національна ідентичності українців: досвід функціональності та подолання скривдженості* : колективна монографія (Київ: Видавництво Людмила, 2021), 524.

Українські політичні емігранти від моменту переходу українського кордону армією УНР і урядом УНР у листопаді 1920 р. продовжили боротьбу в міжнародних організаціях і у взаємодії з урядами різних країн. Уряд УНР в екзилі склав свої повноваження лише 22 серпня 1992 р. Чільні діячі Організації українських націоналістів під проводом Євгена Коновальця та Степана Бандери також чинили спротив російському більшовизму та його політиці щодо України. А воїни УПА зі зброєю в руках противилися московському шовінізму і стверджували право українського народу на свою державу і культуру, власне своє фізичне виживання в лещатах російського тоталітаризму.

Одними з найбільш цинічних способів застосування репресій до своїх громадян стали три голодомори (1921–1923 рр.; 1932–1933 рр.; 1946–1947 рр.), застосовані російськими більшовиками щодо непокірного українського народу. Український селянин як приватний власник найдовше чинив спротив загарбанню своєї землі та привласненню державою продукції, вирощеної його руками.

Постання держави Україна у 1991 р. стало провісником великих ментальних та геополітичних змін на сході Європи. І сьогодні у часи російсько-української війни наша країна рятує світ від нової коричневої чуми, яка намагається повернути людство до темних часів терору, насильства проти народів, війни з демократією та прогресом.

Які чинники характеризують рашизм?

1. Російська ідеологія твердить, як і шістсот років тому, про національну виключність російського народу, його обраність і месійність, намагається нав'язувати іншим народам своє бачення світу, цінностей, культури. Слов'янофіли середини ХІХ ст. говорили про «богообраність» росіян, про те, що вони кращі за інші народи, нехай і не мають досягнень у сфері цивілізаційних цінностей.

2. Росіянам притаманна крайня ксенофобія до інших народів, досвід існування яких не може бути прикладом для них. Це призводить до атрофії критичного мислення пересічного росіянина, неспроможного бачити недоліки свого існування в мультикультурному світі.

3. Російській ідеї притаманне слідування традиції старого московського націоналізму, в основу якого покладено експансіонізм, тобто технологію захоплення земель інших народів. За рахунок територіального розростання збільшувався простір ширення імперського світогляду, який зрештою виродився у прагнення світового панування, невизнання права інших слов'янських народів на особливості культурного й політичного самовираження.

4. Політикою Росії завжди керував крайній імперіалізм, бажання загарбувати нові території. Росіяни самотверджувалися за рахунок

сусідніх народів і культур. Для цього вони фальсифікували чужу історію, нехтували історичною правдою, підміняли сенси, впроваджували на захоплених землях страшний терор і руїну. Приміром, російський шовінізм називали *інтернаціоналізмом*, а українську боротьбу за волю — *буржуазним націоналізмом*.

5. Російський централізм, безконтрольна влада монарха, завжди протиставлявся українському демократизму, народоправству. Українська ментальність завше була кісткою в горлі московського шовінізму, який бачив своїм завданням нищення усього, що не вписувалося в канон психології «російської душі».

6. Московська держава завжди обирала антиінтелектуалізм (так зване однодумство) як форму найоптимальнішої обробки мізків широкого загалу. Поліваріантність суспільної думки, наявність просто самостійної вільної думки були найбільшим злом для «Імперії Зла», якою, на жаль, завжди була Росія. Генії думки, культури і літератури мали лише створювати назовні позитивний імідж Росії, тоді як російська культура і література завжди були імперськими і негативно ставилися до інших народів, які її населяли.

7. Фрагментація суспільств упокорених народів — один із важливих чинників їхнього втягування в імперський простір. У середньовіччі та новому часі фрагментація здійснювалася за соціальною ознакою. Ті, хто служив імперії, отримували підтвердження свого статусу або набували його, користувалися матеріальними благами, а ті, котрі чинили спротив, ставали ізгоями, позбавлялися маєтностей тощо. У такий спосіб знекровлювали соціальний простір підпорядкованих націй, створювали соціальне колаборантське поле та провокували постання негативних поведінкових практик. Російський більшовизм продовжив сепарування за соціальною ознакою, запровадивши так звану *диктатуру пролетаріату*, яка насправді вилася в *диктатуру комуністичної партії*, належність до лав якої надавала особі суспільні преференції.

8. Особливими «мінами уповільненої дії» ставали в різних регіонах як Російської імперії, так і СРСР міжнаціональні конфлікти, які підживлювалися владою відносно представників різних етносів і націй. Для євреїв — межа осілості, для всіх народів «нерусского языка» — обмеження в доступі до освіти, заборона користування мовою своєї нації. Застосування методології зіткнення міжнаціональних інтересів, протиставлення національних меншин в республіках корінній нації; практики виселення й переселення людей з одних регіонів в інші, що своєю чергою породжувало протистояння. Нехтування національним самовираженням особистості як культурною

цінністю. Використання принизливих термінів щодо тих, хто не був росіянином, як-от «*иностранцы*».

Понад 100 років тому (1921 р.) Дмитро Донцов написав працю «Підстави нашої політики». Розглядаючи опозицію «Москва і Захід», він наголошував на тому, що «*визволення пролетаріату*», як і визволення слов'янства, є «*нічим іншим, як воюючим з Заходом московським месіанством*»⁴³³.

Нині Україна стоїть на рубежі західного світу, воюючи з рашизмом не лише як з ідеологією виключності й месіанства, але й з жорстокою практикою винищення української нації. Наша нація обстоює природне право жити на своїй землі, за своїми законами, власними правилами співжиття й цінностями. А ідеологія й практика рашизму мають піддатися суспільному осуду в світовому обширі.

⁴³³ Д. Донцов, *Підстави нашої політики*. Організація оборони чотирьох свобод України (Нью-Йорк, 1957), 10.